

**ОНОВЛЕННЯ
ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ:
ФОРМУВАННЯ ПІДХОДІВ**

Колективна монографія

Видавничий дім
«Гельветика»
2020

УДК 347:340.130.54(477)

О-59

Редакційна рада:

Співголови: проф. Довгерт А.С., проф. Харитонов Є.О.;

Члени: проф. Голубєва Н.Ю., проф. Гринько С.Д.,
проф. Давидова І.В., проф. Коссаk В.М.,
доц. Некіт К.Г., д.ю.н. Орел Л.В.,
проф. Харитонова О.І.

Рекомендовано до друку Вченою радою

(протокол № 8 від 16 грудня 2019 року)

О-59 **Оновлення** Цивільного кодексу України: формування підходів : колективна монографія / за ред. проф. Довгерта А.С. і проф. Харитонова Є.О. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. – 674 с.

ISBN 978-966-992-252-6

У монографії представлені результати наукових досліджень вчених Києва, Львова, Одеси, Харкова та Хмельницького, присвячених формуванню концептуальних підходів щодо системного оновлення (рекодифікації) Цивільного кодексу України.

Видання розраховано на студентів, аспірантів, викладачів юридичних та економічних вузів, спеціалістів-практиків і широке коло читачів.

УДК 347:340.130.54(477)

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ:

д.ю.н., доц. **Виговський Олександр Ігорович** (Київ)
д.ю.н., проф. **Голубєва Неллі Юріївна** (Одеса)
д.ю.н., проф. **Гринько Світлана Дмитрівна** (Хмельницький)
к.ю.н., доц. **Гужва Антон Миколайович** (Харків)
к.ю.н., доц. **Гончаренко Владислава Олександрівна** (Одеса)
д.ю.н., проф. **Давидова Ірина Віталіївна** (Одеса)
д.ю.н., проф. **Довгерт Анатолій Степанович** (Київ)
д.ю.н., проф. **Заїка Юрій Олександрович** (Київ)
к.ю.н., доц. **Калашник Олена Миколаївна** (Київ)
к.ю.н., доц. **Квіт Наталія Михайлівна** (Львів)
д.ю.н., проф. **Кізлова Олена Сергіївна** (Одеса)
д.ю.н., проф. **Коссаk Володимир Михайлович** (Львів)
к.ю.н., доц. **Михайлів Марія Омелянівна** (Львів)
к.ю.н., доц. **Музиченко Олексій Володимирович** (Київ)
к.ю.н., доц. **Некіт Катерина Георгіївна** (Одеса)
д.ю.н., доц. **Орел Лілія Василівна** (Київ)
к.ю.н., доц. **Токарева Віра Олександрівна** (Одеса)
д.ю.н., проф. **Харитонов Євген Олегович** (Одеса)
д.ю.н., проф. **Харитонова Олена Іванівна** (Одеса)
д.ю.н., проф. **Чанишева Аліна Рашидівна** (Одеса)
к.ю.н., доц. **Черняк Олена Юріївна** (Хмельницький)
д.ю.н., проф. **Яворська Олександра Степанівна** (Львів)
д.ю.н., доц. **Якубівський Ігор Євгенович** (Львів)

ISBN 978-966-992-252-6

© Колектив авторів, 2020

© ВД «Гельветика», 2020

ЗМІСТ

ВСТУП (Довгерт А.С., Харитонов Є.О.)	9
РОЗДІЛ 1	
КНИГА ПЕРША ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ –	
ПЕРЕГЛЯД ПАРАДИГМИ	12
Попередні зауваження (Харитонов Є.О.)	12
1.1. Підґрунтя концепції ЦК України (Харитонов Є.О.)	13
1.2. Система цивільного права, цивільного законодавства та структура ЦК України (Харитонов Є.О.)	25
1.3. Принципи приватного права, цивільного права та засади цивільного законодавства України (Харитонов Є.О., Харитонова О.І.)	44
1.4. Прогалини у цивільному законодавстві: усувати чи долати? (Харитонов Є.О., Харитонова О.І.)	57
1.5. Договори та правочини у Книзі першій ЦК України: «рекодифікаційний» потенціал (Харитонов Є.О., Давидова І.В.)	77
1.6. Книга перша ЦК України і становище особи: необхідність зміни акцентів (Харитонов Є.О., Харитонова О.І.)	92
РОЗДІЛ 2	
МОДЕРНІЗАЦІЯ ДРУГОЇ КНИГИ	
ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ	107
Попередні зауваження (Харитонов Є.О.)	107
Частина 1.	
ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ СТАТУСУ ПРИВАТНОЇ ОСОБИ	109
2.1. Людина як приватна особа. Засади статусу (Харитонов Є.О., Харитонова О.І.)	109
2.2. Проблеми статусу юридичної особи у ЦК України (Харитонов Є.О., Харитонова О.І.)	124

Частина 2.	
ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ПРАВА ОСОБИ	135
2.3. Модернізація особистих немайнових прав, що забезпечують соціальне існування особи (Орел Л.В.)	136
2.4. Модернізація особистих немайнових прав, які забезпечують природне існування (Калашник О.М.)	156
2.5. Модернізація захисту особистих немайнових прав (Музиченко О.В.)	183

РОЗДІЛ 3	
ПРАВО ВЛАСНОСТІ ТА ІНШІ РЕЧОВІ ПРАВА У КОНТЕКСТІ РЕКОДИФІКАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ	192
Попередні зауваження (Некіт К.Г.)	192
3.1. Право власності у ЦК України (Яворська О.С.)	193
3.2. Право публічної власності як рудимент радянської концепції (Харитонова О.І.)	212
3.3. Особливості розуміння категорій «власність» та «майно» у практиці ЄСПЛ, необхідні для врахування під час рекодифікації (Кізлова О.С.)	223
3.4. Проблема визначення змісту права власності через «тріаду» правоможностей власника (Некіт К.Г.)	238
3.5. Проблеми правового регулювання емфітевзису (Гончаренко В.О.)	252
3.6. Узуфрукт: традиція європейського приватного права та перспективи рецепції цивільним правом України (Гужва А.М.)	271

РОЗДІЛ 4	
МОДЕРНІЗАЦІЯ КНИГИ ЧЕТВЕРТОЇ ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ	298
Попередні зауваження (Харитонова О.І.)	298
4.1. Основні результати кодифікації права інтелектуальної власності в Україні 2003 р. (Харитонова О.І.)	300

4.2. Огляд та оцінка змін до законодавства України про право інтелектуальної власності після 2004 р. (Яворська О.С.)	303
4.3. Принципові ідеї модерних кодифікацій права інтелектуальної власності у країнах світу (Яворська О.С.)	318
4.4. Удосконалення окремих інститутів та категорій права інтелектуальної власності у законодавстві України на основі західних підходів, вітчизняних науки та судової практики	320
4.4.1. Загальні положення (Харитоновна О.І.)	320
4.4.2. Авторське право і суміжні права (Харитоновна О.І., Токарева В.О.)	338
4.4.3. Публічні ліцензії на використання об'єктів авторського права і суміжних прав (глави 36, 37 ЦК України) (Якубівський І.Є.)	357
4.4.4. Право промислової власності (Якубівський І.Є.)	361
4.4.5. Інші (Яворська О.С.)	376
4.4.6. Договори у сфері інтелектуальної власності (Яворська О.С.)	381
4.5. Захист прав інтелектуальної власності (Яворська О.С., Якубівський І.Є.)	383
4.5.1. Проблемні питання захисту прав інтелектуальної власності (Яворська О.С.)	383
4.5.2. Новелізація ЦК України в частині визначення способів захисту права інтелектуальної власності (глава 35, ст. 432 ЦК України) (Якубівський І.Є.)	385

РОЗДІЛ 5

ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАГАЛЬНИХ ПОЛОЖЕНЬ

ПРО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

Попередні зауваження (Голубева Н.Ю.)	388
5.1. Методологія вдосконалення загальних норм про зобов'язання (Голубева Н.Ю.)	389
5.2. Шляхи вдосконалення загальних норм про зобов'язання (Голубева Н.Ю.)	397

5.3. Удосконалення окремих інститутів та категорій зобов'язального права	439
5.3.1. Деякі питання відповідальності за порушення зобов'язання, що потребують вдосконалення (Голубева Н.Ю.)	439
5.3.2. Удосконалення норм про забезпечення виконання зобов'язання (Чанишева А.Р.)	471

РОЗДІЛ 6

КОНЦЕПЦІЯ НЕДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ В УМОВАХ РЕКОДИФІКАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Попередні зауваження (Гринько С.Д.)	493
6.1. Загальні положення та види недоговірних зобов'язань у кодифікаціях цивільного законодавства на українських землях (Гринько С.Д.)	494
6.2. Шляхи удосконалення структури сучасної кодифікації цивільного законодавства про недоговірні зобов'язання в Україні (Гринько С.Д.)	506
6.3. Нове бачення зобов'язань з відшкодування шкоди, завданої внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг), у структурі сучасної кодифікації цивільного законодавства України (Черняк О.Ю.)	529
6.4. Основні положення нової концепції недоговірних зобов'язань (Гринько С.Д., Черняк О.Ю.)	546

РОЗДІЛ 7

ОСНОВНІ НАПРЯМИ НОВЕЛІЗАЦІЇ СПАДКОВОГО ПРАВА В УМОВАХ ОНОВЛЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Попередні зауваження (Коссак В.М.)	548
7.1. Результати кодифікації спадкового права у ЦК України (Коссак В.М.)	549
7.2. Загальнотеоретичні засади модернізації інституту спадкового права в умовах новелізації ЦК України (Коссак В.М.)	550
7.3. Види спадкування в умовах рекодифікації ЦК України (Михайлів М.О.)	564

7.4. Правовий режим біологічних та анатомічних матеріалів людини в спадкових відносинах (Квіт Н.М.)	584
7.5. Спадковий договір в умовах реформування цивільного законодавства (Заїка Ю.О.)	593
7.6. Очікувані результати новелізації спадкового права (Коссак В.М.)	608
РОЗДІЛ 8	
РЕКОДИФІКАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА	610
Пепередні зауваження (Довгерт А.С.)	610
8.1. Результати кодифікації МПрП в Україні (Довгерт А.С.)	611
8.2. Зміни у законодавстві України про МПрП після 2005 р. (Довгерт А.С.)	614
8.3. Практика судів України та ЄСПЛ у застосуванні норм МПрП (Довгерт А.С.)	618
8.4. Основні напрями рекодифікації МПрП (Довгерт А.С.)	623
8.5. Окремі інститути та категорії МПрП у процесі рекодифікації	645
8.5.1. Удосконалення загальних положень МПрП (Виговський О.І., Довгерт А.С.)	646
8.5.2. Колізія законів у сфері договірних зобов'язань (Виговський О.І., Довгерт А.С.)	650
8.5.3. Нові інститути колізійного речового та зобов'язального права (Виговський О.І.)	655
8.5.4. Колізія законів у сфері недоговірних зобов'язань (Виговський О.І., Довгерт А.С.)	667
8.5.5. Міжнародний цивільний процес і арбітраж (Виговський О.І., Довгерт А.С.)	672
8.6. Очікуваний результат модернізації (Довгерт А.С.)	673

ВСТУП

Новий ЦК України став значним досягненням вітчизняної правничої думки та, безперечно, найбільш суттєвим кроком на шляху демократичних перетворень в країні за всі роки незалежності. Кодекс впевнено спрямовує відносини у напрямку ринку та громадянського суспільства. Завдяки новому ЦК України вітчизняні нормативна система і доктрина приватного права набули основних світових характеристик та розпочався процес їх поступового «стикування» із природно-детермінованими і традиційними приватноправовими уявленнями світу. На правовій мапі світу українська цивільноправова кодифікація сьогодні не виглядає як «*terra incognita*».

«Європейськість» цієї кодифікації виявилася насамперед у «вплетених» до її правової матерії ідей природного приватного права, верховенства права, поділу права на публічне і приватне тощо. Ключовим моментом у переході вітчизняної приватно-правової системи на європейські «правові рейки» стало закріплення у кодексі загальних засад цивільного права (ст. 3 ЦК України). Особливо великого значення для зближення національної системи приватного права з відповідними іноземними системами набула об'єктивізація принципів *справедливості, добросовісності та розумності*, які є доконечною сутністю права та вказують на його природне походження.

Попри низки достоїнств нової приватноправової кодифікації країни, голоси щодо суттєвого доопрацювання кодексу почали

лунати ледь не з першого дня набуття їм чинності. І пов'язано це з тим, що вже перед третім читанням проекту *ЦК України* у Верховній Раді України (2001 р.), по його формі і змісту було нанесено безліч руйнівних ударів. Не зупиняючись на деталях цієї законодавчої трагедії та пояснень-виправдань її заводіїв, лише зазначимо, що у результаті цих нападів ефективність прийнятого і нині чинного *ЦК України* була значно підірвана. Особливо тяжкі наслідки сталися через наступні два зрадницьких удари. Перший із них – це прийняття антагоністичного приватному праву Господарського кодексу України, який фактично «заблокував» дію *ЦК України* в приватноправових відносинах у сфері бізнесу (юридичні особи, частина речових та зобов'язальних відносин). Другий тяжкий удар прийшовся по структурі: від кодифікації від'єднали дві Книги («Сімейне право» і «Міжнародне приватне право»), тим самим порушивши логіку та ергономіку системи законодавства, що призвело до значних втрат у законотворенні, правозастосуванні, навчанні юристів тощо.

Не зважаючи на спотворений, порівняно з його проектами, вигляд схваленого *ЦК України* та доволі значний обсяг подальших текстуальних змін, останній ще довго може зберігати свою «плавучість», оскільки цей «корабель» закладений, як згадувалося вище, на природних і гнучких приватноправових принципах.

Питання про рекодифікацію *ЦК України* не виглядало би сьогодні таким актуальним, якби на межі століть спільними зусиллями сотень фахівців країн Європи не були знайдені найоптимальніші та глобально-придатні правові норми (рішення) для багатьох сфер приватноправових відносин. Такі норми-рішення втілено у численних міжнародних документах з уніфікації приватного права. Час показав, що зазначені акти «випромінюють» величезну «гармонізуючу» силу. На їх основі у європейських країнах розпочалася найновіша модернізація (й одночасно гармонізація) національних цивільних кодексів та приватно-правових доктрин.

Проведення рекодифікації *ЦК України* за сучасним «європейським сценарієм» потребує логіка подальшої трансформації суспільства, зокрема, формування правдивої й ефективної ринкової економіки, як невід'ємної складової громадянського суспільства, та євроінтеграційна спрямованість всіх компонентів суспільства.

З огляду на запити соціальної практики, Кабінет Міністрів України та Верховна Рада України прийняли відповідні акти стосовно просування справи з оновлення (рекодифікації) цивільного законодавства України¹.

Переконані, що успіх та якість оновлення і подальшої європеїзації *ЦК України* певною мірою залежатимуть від рівня залучення цивілістичного товариства країни до цього процесу. Форми участі вітчизняних цивілістів можуть бути самими різними. Прикладом цього слугує дана монографія, яка об'єднала зусилля науковців університетів Києва, Львова, Одеси, Харкова та Хмельницького у напряму формування концептуальних підходів щодо системного оновлення Цивільного кодексу України.

Проф. Довгерт А.С.
Проф. Харитонов Є.О.

¹ Див.: Постанова КМ України «Про утворення робочої групи щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України» від 17 липня 2019 року № 650; Наказ Міністерства юстиції України від 24 липня 2019 року № 2771/7/1; Розпорядження Голови ВР України від 28 липня 2020 № 260 «Про створення робочої групи з підготовки законопроекту з рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України».